

τόν οἶνον, ἐμποιεῖ αὐτῷ τὴν ἀρίστην διάθεσιν, καὶ ὁ παλαιὸς οἶνος ἐθεωρεῖτο προσφορώτερος οὐχὶ πρὸς ἡδονὴν μόνον, ἀλλὰ καὶ πρὸς ὑγείαν· «πέσσει τε γὰρ μᾶλλον τὰ σῖτα καὶ λεπτομερῆς ὦν εὐανάδοτός ἐστι, δύναμιν τε τοῖς σώμασιν ἐμποιεῖ, τὸ αἷμά τε ἐνερευθές καὶ εὐανάδοτον κατασκευάζει καὶ τοὺς ὕπνους ἀταράχους παρέχει». Ἀμφίβολον ὅμως, ἂν πρέπη ἐννοεῖν τοιαύτην παλαιότητα οἴνου, οἷα ἐπέζητεῖτο ἐν Ῥώμῃ καὶ παρὰ τοῖς Ἰταλικοῖς οἴνοις, συνήθως ἀπὸ 10 καὶ 15 μέχρις 25 ἐτῶν, εὐρίσκομεν δὲ μόνον ἐκκαίδεκάετη οἶνον, ἀναφερόμενον οὐχὶ ὡς λίαν ἀρχαῖον, διότι περὶ τοῦ τοιούτου παρατηρεῖται «μικρός γε ὡς τοσούτων ἐτῶν,» ὅπερ ἴσως ἀναφέρεται μᾶλλον εἰς τὴν ὀλίγην ποσότητα τοῦ οἴνου, διότι ἐπεδόθη μικρὸς οἶνος ἐν ψυκτηριδίῳ. Ἀναφέρεται δὲ πινόμενος καὶ οἶνος οὐ γέρων τῶν ἀπὸ βύρσης, ἤδη μὲν ἀγλευκῆς, ἀπεπτος δ' ἔτι. Περὶ δὲ ἀλλοίας σκευασίας οἴνου οὐδ' αὐτὸς ὁ Πλίnius, ὅστις ποιεῖται εἰδικώτερον λόγον περὶ τοιούτων καὶ μνημονεύει ὅτι «Ἕλληνες συγγραφεῖς ὀνομαστὶ καὶ εἰδικῶς συνέγραψαν περὶ παρασκευῆς οἴνου, δόντες παραγγέλματα καὶ ἀναβιβάσαντες αὐτὴν εἰς αὐτόχρημα τέχνην, οὐδὲν ἄλλο ἀναφέρει περὶ ἑλληνικῶν, ἢ ὅτι ἡ Ἑλλάς καθιστᾷ δριμυτέρους καὶ δυνατωτέρους τοὺς οἴνους δι' ἀργίλλου ἢ μαρμάρου ἢ ἀλῶν ἢ θαλάσσης. Περὶ δὲ ἀργίλλου καὶ πίτυος καὶ ῥητίνης μανθάνομεν ὅτι τὴν μὲν πίτυν ἐθεώρουν ὡς ἐφηδύνουσαν τὸν οἶνον· «τὰ γὰρ πιτυώδη χωρία λέγουσιν ἡδύοινον τὴν ἀμπελον φέρειν διὰ τὴν θερμότητα τῆς γῆς» (κατὰ Θεόφραστον), ἐνθα φύονται αἱ πίτυς, καὶ ἦτις ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἐστὶν ἀργιλώδης· καὶ ἡ ἀργίλος δὲ θερμὴ καὶ συνεχπέττει τὸν οἶνον, ὡς σημειοῖ ὁ Πλούταρχος· «οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ τῆς πίτυος αὐτῆς εἰκὸς ἀπολαύειν τὴν ἀμπελον, ἐχούσης ἐπιτηδειότητα πολλὴν πρὸς σωτηρίαν οἴνου καὶ διαμονήν· τῇ τε γὰρ πίττῃ πάντες ἐξαλείφουσι τὰ ἀγγεῖα καὶ τῆς ῥητίνης ὑπομιγνύουσι πολλοὶ τῷ οἴνω, καθάπερ Εὐβοεῖς τῶν ἑλλαδικῶν».

§ 5. Μόνον δέ, ὅτε ἔμελλον πίνειν τὸν οἶνον, φαίνεται ὅτι κατέβαλλον περὶ τὴν χρῆσιν αὐτοῦ μείζονα φροντίδα. Ἐν πρώτοις ἐκάθαιρον αὐτὸν ἀπὸ τῆς τρυγός, ὡς ἀπ' εὐρώτος καὶ ῥύπου, διὰ διηθητικοῦ σάκκου, ὅστις ἐκαλεῖτο ὑλιστήρ ἢ σάκκος ἢ τρυ-

γοίπος (ἤθμος ἐπικρητηρίδιος χαλκήλατος)· ἡ δὲ τοιαύτη κάθαρσις τοῦ οἴνου, ἣτις μόνον σπανίως ἀναφέρεται παρὰ τοῖς ἀρχαιοτέροις, ἦν δὲ συνηθεστέρα παρὰ τοῖς Ῥωμαίοις, ἐψέγετο ὡς ἀφαιρουμένης τοῦ οἴνου καὶ ἀποκρινομένης τῆς τρυγός, ἦν ἐθεώρουν ὡς κράτος καὶ στόμωμα τοῦ οἴνου, ἐκάλειτο δὲ ἠθεῖν, ἐνδιηθεῖν, διηθεῖν, σακκίζειν καὶ διϋλίζειν τὸν οἶνον, ὡς ὁ τοιοῦτος σακκίζόμενος καὶ διϋλισμένος οἶνος ἠθημένος, διηθικός, σακκίας καὶ σηκτός. Εἰς τοιαύτην τινὰ συνήθειαν ἀναφέρεται καὶ τὸ παρ' Ἀριστοφάνει μεταξὺ Χρεμύλου καὶ νεανίου ἀλληγορικῶς λεγόμενον· «ὅμως δ' ἐπειδὴ καὶ τὸν οἶνον ἠξίους πίνειν, συνεχποτέ' ἐστὶ σοι καὶ τὴν τρύγα·» πρὸς δὲ τὴν ἐνστασιν τούτου, «ἀλλ' ἔστι κομιδῆ τρυξ παλαιὰ καὶ σαπρά», ὁ Χρεμύλος ἐπιφέρει, «οὐκοῦν τρύγοιπος πάντα ταῦτ' ἰάσεται». Ἄλλη περιποίησις τοῦ οἴνου ἦν, ὅτι ἔπινον αὐτὸν ψύχοντες ἐν ὥρᾳ θέρους διὰ χιόνος, ἦν ἔφερον τότε μακρόθεν καὶ διεφύλαττον ἀτηκτον ἐπὶ πολὺν χρόνον, σπαργανοῦντες ἐν ἀχύροις καὶ περιστέλλοντες δι' ἀγνάπτων ἱματίων. Ἄλλως δὲ καὶ ὀρύγματα ἢ λάκκους καὶ βόθρους ἀνέσκαπτον πρὸς διατήρησιν αὐτῆς, ἀντιστοιχοῦντα τοῖς παρ' ἡμῖν παγετῶσιν, πρὸς ἃ παραβλητέα ἴσως τὰ ἐν τῇ νήσῳ Κιμῶλι ψυχεῖα, ἐνθα, καταθέντες κεράμια πλήρη χλιαροῦ ὕδατος, ἐλάμβανον αὐτὰ κατ' οὐδὲν διάφορα χιόνος (λακκαῖον ὕδωρ). Ἐψυχον δὲ τὸν οἶνον διττῶς, ἢ ἐμβάλλοντες εἰς τὸν ἀκρατον τὴν χιόνα, ἢ ἐντιθέντες εἰς αὐτὴν τὴν χιόνα τὸ οἴνηρόν ἀγγεῖον καὶ περισωρεύοντες αὐτὴν περὶ τοῦτο. Πρὸς αὐτὸ δὲ τοῦτο ἐπωλεῖτο καὶ ἐν τῇ ἀγορᾷ χιών. Ἀμφιβάλλεται δέ, ἂν ἐκληπτέον μετὰ τῆς αὐτῆς σημασίας καὶ τὴν πόσιν τῆς χιόνος καὶ τὸ χιόνα πίνειν, ἢ ἂν τοῦτο ἦν ἀνάλογον τῇ χρήσει τῶν παρ' ἡμῖν παγωτῶν. Ἄλλ' ἀναμφιβόλως πάντα ταῦτα ἦσαν ἐπίνοιαί καὶ ἐπιτεχνήσεις μεταγενεστέρας τρυφῆς. Ὅτε δὲ τοιαῦται λεπτότητες ἦσαν ἀγνωσταί, καὶ ὅπου διετηρεῖτο ἀδιάφθορος καὶ ἀμιγῆς ἢ γνησία καὶ λιτὴ ἑλληνικὴ δίαιτα, ἐκεῖ ἢ σωφροσύνη καὶ ὁ ἀστεῖος τρόπος ἀπῆτει τὸ ἀναμιγνύειν ἢ κεραυνύναι τὸν οἶνον μεθ' ἰκανῆς δόσεως ὕδατος, ὡσάκις ποτ' ἐμελλον ἀπολαύειν αὐτοῦ μεγάλην ποσότητα, τὸ δὲ πίνειν αὐτὸν παντάπασιν ἀκρατον ἐθεωρεῖτο ὡς βαρβαρικὴ συνήθεια, παρὰ Σκυθαῖς

καὶ Θραξὶ καὶ ἄλλοις βαρβάροις καὶ πολεμικοῖς λαοῖς ἐπιχωριά-
 ζουσα. Ἀλλαχοῦ μάλιστα ἐμνημονεύσαμεν ὅτι ὁ Ζάλευκος καὶ
 νόμον ἔθετο παρὰ τοῖς Λοκροῖς, ὅπως θνήσκη (τιμωρῆται διὰ κε-
 φαλικῆς ποινῆς) ὁ πίνων ἄκρατον ἐν νόσῳ ἄνευ διαταγῆς ἰατροῦ.
 Πόσον δὲ ἀρχαία ἦν ἐν αὐτῇ τῇ Ἑλλάδι ἡ κρᾶσις αὕτη, δει-
 κνύουσι τὰ περὶ τῆς εὐρέσεως καὶ ἀρχῆς τῆς τοῦ οἴνου κράσεως
 λεγόμενα, δι' ὧν, καθιεροῦντες τρόπον τινὰ αὐτήν, ἀνέφερον εἰς
 τὸν Ἀμφικτύονα, βασιλέα τῶν Ἀθηναίων, ὃς πρῶτος ἐκέρασεν
 οἶνον, μαθὼν τοῦτο παρὰ Διονύσου, καὶ λέγεται ὅτι ἀνεγείρας βω-
 μὸν τῷ Διονύσῳ ἐδείματο ἐγγὺς αὐτοῦ καὶ ἕτερον βωμὸν ταῖς
 Μούσαις, ὡς ὑπόμνημα τῆς τοῦ οἴνου πρὸς τὸ ὕδωρ κράσεως.
 Ἡ ἀρχαία αὕτη συνήθεια διήρκεσε μέχρις ὀψιαιτάτων χρόνων,
 πᾶσα δ' ἀπὸ ταύτης παρέκκλισις ἐθεωρεῖτο οὐχὶ μόνον ὡς ση-
 μεῖον ἀκρασίας, ἀλλὰ καὶ λίαν ἐπιβλαβῆς τῷ τε σώματι καὶ τῷ
 πνεύματι. Τοιοῦτό τι ἀναφέρεται παρ' Ἡροδότῳ περὶ τοῦ Σπαρτι-
 ἀτου Κλεομένους· «Κλεομένεα δὲ λέγουσιν, ἠκόντων τῶν Σχυθέων
 ἐπὶ ταῦτα, ὁμιλέειν σφι μεζόνως· ὁμιλέοντα δὲ μᾶλλον τοῦ ἰκνευ-
 μένου, μαθεῖν τὴν ἀκρητοποσίην παρ' αὐτῶν· ἐκ τούτου δὲ μα-
 νῆναί μιν νομίζουσι Σπαρτιῆται». Καὶ ἡ τοιαύτη γνώμη φαίνε-
 ται ὅτι ἦν γενική· τοιοῦτό τι ὑπαινίττεται καὶ ὁ Πλάτων διὰ τῆς
 ἀστείας ἐτυμολογίας τοῦ οἴνου, λέγων ὅτι ὁ οἶνος ὠνομάσθη οἰ-
 ονεὶ «οἰόνους διὰ τὸ ἐμπιπλᾶν οἰήσεως τὸν νοῦν ἡμῶν». Ἐνομί-
 ζετο δὲ ὅτι οὐχὶ μόνον ὁ παντάπασιν ἄκρατος συνεπήγετο τοι-
 αῦτα ὀλέθρι' ἀποτελέσματα, ἀλλὰ καὶ ἡ μὴ ἀνάλογος κρᾶσις
 ὅθεν ἡ παρὰ Μνησιθέῳ παρατήρησις· «ἐὰν δ' ἴσον ἴσῳ προσφέρῃ,
 μανίαν ποιεῖ, ἐὰν δ' ἄκρατον, παράλυσιν τῶν σωμάτων». Διὸ καὶ
 λίαν συνιστᾶτο τὸ μετριάζειν ταύτην τὴν ἐπὶ τοῦ ὀργανισμοῦ
 σφοδρὰν ἐπίδρασιν τοῦ οἴνου διὰ κράσεως αὐτοῦ μετὰ τῶν νηφα-
 λίων πηγαίων ὑδάτων κατὰ τὴν ὠραίαν ἔκφρασιν τοῦ Πλάτω-
 νος, λέγοντος ὅτι ἡ πόλις ὀφείλει εἶναι κεκραμένη δίκην κρατῆ-
 ρος, «οὔ μαινόμενος μὲν οἶνος ἐγκεχυμένος ζεῖ, κολαζόμενος δὲ
 ὑπὸ νήφοντος ἑτέρου θεοῦ, καλὴν κοινωνίαν λαβῶν, ἀγαθὸν πόμα
 καὶ μέτριον ἀπεργάζεται». Κατὰ μίμησιν τῶν πλατωνικῶν τού-
 των λέγει πολλαχοῦ καὶ ὁ τὴν κορυφὴν πασῶν τῶν ἐν τοῖς ἀρ-

χαιότεροις Ἑλλησι συγγραφεῦσιν ἀνθρώπων ἐκφράσεων καὶ σεμνῶν ἀρετῶν ὁρέπων Πλούταρχος ὅτι «μεινόμενος θεός, ἐτέρῳ θεῷ νήφοντι κολαζόμενος, σωφρονίζεται»· καὶ «ὅτι δεῖ τὸν θεὸν τοῦτον (τὸν τοῦ οἴνου Διόνυσον) ἐν πλείοσι μέτροις νυμφῶν τιθασσεύομενον καὶ παιδευόμενον ἡμερώτερον ποιεῖν καὶ φρονιμώτερον», καὶ ἐν γένει ὅτι «ἢ κράσις τοῦ οἴνου ἀφαιρεῖ τὸ βλάπτον, οὐ συναναιροῦσα τὸ χρήσιμον». Διὸ καὶ πάντοτε ὁ οὕτω κεκραμένος οἶνος καλεῖται ἀπλῶς οἶνος, καὶ ἔνθα γίνεται λόγος περὶ πόσεως αὐτοῦ, πάντοτε ἐννοεῖται κεκραμένος, ἐὰν μὴ ὀνομάζεται ῥητῶς ἄκρατος, ὡς ὁ αὐτὸς Πλούταρχος σημειοῖ «τὸ κράμα, καίτοι ὕδατος μετέχον πλείονος, οἶνον καλοῦμεν». Τοιοῦτον κράμα καὶ κράσις οἴνου ἦν ἄλλως τόσον γενικὴ συνήθεια, ὥστε καὶ ἐν τῇ καθ' ἡμᾶς ἑλληνικῇ γλώσσῃ ὁ οἶνος ὑπὸ τοῦτο μᾶλλον τὸ ὄνομα διεσώθη κατ' ἀνώμαλον ὑποκορισμὸν κρασίον.

§ 6. Ἡ δὲ ἀναλογία τῆς κράσεως ταύτης ἦν λίαν διάφορος, καθ' ὅσον καὶ οἱ πίνοντες ἦσαν μᾶλλον ἢ ἥττον νηφάλιοι· διὸ καὶ ἀρχαῖός τις ἔλεγεν ὅτι ὁ οἶνος κεράννυται τοῖς τρόποις τῶν πινόντων. Χάριν πρεσβυτέρων τὴν ἡλικίαν φαίνεται ὅτι ἐγένετο καὶ ἐπίτασις κράσεως, ὡς ὁ Πλούταρχος, ἐρμηνεύων τὴν παρ' Ὀμήρῳ πρὸς τὸν οἰνοχοοῦντα Πάτροκλον παρακέλευσιν τοῦ Ἀχιλλέως, «ζωρότερον κέραιρε», καὶ λέγων ὅτι τοῦτο ἐγένετο χάριν τῶν πρεσβυτέρων Φοίνικος καὶ Ὀδυσσεως, περὶ ὧν ἐγένωσκεν ὅτι ἔχαιρον οὐχὶ ὕδαρεῖ, ἀλλ' ἀκρατοτέρῳ, χαρακτηρίζει ταύτην τὴν κράσιν ὡς ἀνήκουσαν εἰς πάντας γενικῶς τοὺς γέροντας. Ὁ δὲ Ἀριστοτέλης καὶ παρατηρεῖ ὅτι μᾶλλον κραιπαλῶσιν οἱ ἀκρατέστερον πίνοντες, ἢ οἱ ὅλως ἄκρατον. Ἐν Σπάρτῃ ἐκαλεῖτο ἐπισκυθίζειν τὸ τοιοῦτον ἔθος τοῦ πίνειν ἀκρατέστερον ἢ ζωρότερον καὶ αὐτὴ ἡ ἀκρατοποσία Σκυθικὴ πόσις. Μόνον ἢ ἰσομερῆς σύμμιξις οἴνου καὶ ὕδατος ἐνομίζετο ὁ ἔσχατος ὅρος, μέχρις οὗ ἠδύνατο φθάνειν ἀνεπιλήπτως ὁ Ἕλλην οἰνοπότης, καὶ ἴσως τοιαύτη κράσις ἴσου ἴσῳ ἐννοεῖται καὶ ἐν τῷ ὁμηρικῷ, «ζωρότερον κέραιρε»· ἀλλὰ καὶ αὐτὸ τὸ κινρᾶν ἴσον ἴσῳ ἐθεωρεῖτο ὡς μεθυστικόν. Ἡ δὲ συνήθης ἀναλογία ἦν τρία μέρη ὕδατος καὶ ἐν οἴνου, ἢ πέντε μέρη ὕδατος καὶ δύο οἴνου. Τὴν πρώτην κράσιν

συνιστᾶ ἤδη ὁ Ἡσίοδος· «τρὶς ὕδατος προχέειν, τὸ δὲ τέτρατον
 ἰέμεν οἴνου». Ἀναφέρονται δὲ καὶ ἄλλαι πολλαὶ κράσεις, ἐκφρα-
 ζόμεναι ἢ ἀπλῶς διὰ τῆς ποσότητος τοῦ ὕδατος μόνον, οἷον τὸ
 τῆς θρυλουμένης παροιμίας, «ἢ πέντε πίνειν, ἢ τρί' ἢ μὴ τέτ-
 ταρα» (ἦτοι 5:2, ἢ 3:2, ἢ 4:2), ἢ παρατιθεμένων ἀμφοτέρων
 τῶν ἀριθμῶν, οἷον πέντε καὶ δύο, τρία καὶ δύο, ἓν καὶ
 δύο, πέντε καὶ τρία. Ἐν πάσαις ταύταις ταῖς ἀναλογίαις κατὰ
 τὰς συνήθεις ἑλληνικὰς κράσεις ὁ μείζων ἀριθμὸς παριστᾶ τὰ
 μέρη τοῦ ὕδατος, καὶ σημειωτέον ὅτι ὑπῆρχον ἀρκούντως δυνα-
 τοὶ ἑλληνικοὶ οἴνοι, ὥστε, καίτοι δεχόμενοι τὸ διπλοῦν ἢ πολλα-
 κίς καὶ τὸ τριπλοῦν ὕδωρ, ἐθεωροῦντο οὐχὶ ὑδαρεῖς κράσεις. Τοι-
 οῦτοι δὲ οἴνοι ἐκαλοῦντο πολυφόροι. Ἐπέκεινα δὲ τῆς ἐπιτεταμέ-
 νης κράσεως ἴσου ἴσῳ ἀναφέρονται καὶ κράσεις, ἐν αἷς ὑπερτερεῖ
 ὁ οἴνος· ἀλλὰ τοιαῦται ἦσαν σπάνια, καὶ μόνον κωμικῶς ἠδύνατο
 καλεῖσθαι ὑδαρῆς κρᾶσις καὶ βατράχοις οἰνοχοεῖν ἢ κρᾶσις 2 μερῶν
 ὕδατος πρὸς 4 οἴνου. Τὸ δὲ κρᾶμα ἓν καὶ τέσσαρα ἐνομίζετο
 ὑδαρές, εἰ καὶ ὑπῆρχον καὶ ἄλλαι κράσεις ὑδαρέστεραι ταύτης.
 Ἄλλως δ' ὑπῆρχε καὶ οἴνος, μηδεμιᾶς προσθήκης δεόμενος, ὅστις
 ἐκαλεῖτο αὐτόκρας. Διὰ ταύτην τὴν νηφάλιον κρᾶσιν τοῦ πινομέ-
 νου οἴνου σπάνια ἦσαν τὰ παραδείγματα κτηνώδους οἰνοφυγίας
 ἐν Ἑλλάδι, ἢ τοῦλάχιστον σχετικῶς οὐχὶ τόσον συχνά, ὡς ἠδύ-
 νατό τις ἀναμένειν ἐκ τῆς διαδόσεως καὶ ἐπιτάσεως τῆς οἰνοπο-
 σίας, εἰ καὶ τινες κατέλεξαν πολλὰ παραδείγματα τοῦ ἐναντίου.

§ 7. Ἐγίνετο δ' αὕτη ἡ κρᾶσις κατὰ τὸν ἀρχαῖον τρόπον
 ἐντὸς μεγάλου δοχείου, ὅπερ δι' αὐτὸ δὴ τοῦτο ἐκαλεῖτο κρατήρ.
 Ἐξ αὐτοῦ δὲ λαμβανόμενος ὁ οἴνος διενέμετο εἰς ποτήρια καὶ δι'
 αὐτῶν ἐνεχειρίζετο τοῖς συμπόταις· τὸ δὲ δι' οὗ ἐλαμβάνετο ὁ
 οἴνος ἐκ τοῦ κρατήρος ἐκαλεῖτο κύαθος, ἀρυστήρ, οἰνοχόη. Τὸ δ'
 ἐνταῦθα ἀναφερόμενον Ἡσιόδειον, «μηδέποτ' οἰνοχόην τιθέμεν κρη-
 τήρος ὑπερθεν πινόντων», ἐρμηνευτέον ὡς δεισιδαιμονίαν τινά, καθ'
 ἣν ἐθεωρεῖτο ἀπαίσιος οἰωνός ἢ ἐπὶ τοῦ κρατήρος ἐπίθεσις τοῦ
 κυάθου, ἐξακολουθούντων ἔτι πίνειν τῶν συμποτῶν, ὡς εἰ μὴ
 ἔχρηζον ἔτι τοῦ πίνειν· οὐδαμῶς δὲ ἀποδεκτέον τὴν ἐρμηνείαν,
 ἣτις ἐρμηνεύει τὴν μὲν οἰνοχόην ὡς ἀγγεῖον ἀκράτου, τὸν δὲ

κρατῆρα ὡς ἀγγεῖον κεκραμένου οἴνου καὶ ἐντεῦθεν ἐξάγει τὸ παράγγελμα τοῦ μὴ προτιμᾶν τὸν ἄκρατον τοῦ κεκραμένου οἴνου. Καὶ ὁ μὲν κύαθος ἦν εἶδος τι προσόμοιον τοῖς παρ' ἡμῖν καυκίσις ἢ κυμβίοις, ἢ δ' οἰνοχόη εἶχε μᾶλλον τὸ σχῆμα κοτύλης ἢ ὀλπης ἢ ἐλαιηρᾶς ληχύθου. Κρατῆρες δὲ παρίστανται πολλοὶ ἐν διαφόροις εἰκόσι βακχικῶν σκηνῶν ἢ ἀπλῶν συμποσίων, ἀναφέρονται δὲ διαφόρου μεγέθους. Ἄνεμίγνυον δὲ τὸ πάλαι ἐν τῷ κρατῆρι πάντα τὸν κρινόμενον ἀρκετὸν τοῖς συμπόταις οἴνον, καὶ αὕτη ἢ συνήθεια διήρκεσε καὶ μετὰ ταῦτα· μάλιστα ὁ Θεόφραστος ἀναφέρει ὡς χαρακτήρισμα τοῦ περιέργου τὸ ἐπαναγκάσαι τὸν παῖδα πλείονα κεράσαι, ἢ ὅσον δύνανται ἐκπιεῖν οἱ παρόντες. Ἄλλ' ἐνίοτε καὶ ἐν τῷ ποτηρίῳ ἐγένετο ἢ κατὰ τὰς προμνησθείσας ἀναλογίας κρᾶσις τοῦ οἴνου, ἐγχεομένου πρώτου τοῦ ὕδατος καὶ ἔπειτα τοῦ οἴνου κατ' ἀρχαῖον ἔθος, μεταβληθὲν μετὰ ταῦτα εἰς τὸναντίον. Ἐνίοτε ἢ ἐν τῷ κρατῆρι κρᾶσις τοῦ οἴνου ἐπανελαμβάνετο καὶ πολλάκις βεβαίως κατὰ τὴν ὄρεξιν τῶν πινόντων. Εἰς τοῦτο δὲ τὸ ἔθος ἀναφέρονται, ὅσα ὁ κωμικὸς Εὐβουλος ποιεῖ τὸν Διόνυσον λέγοντα· «Τρεῖς γὰρ μόνους ἐγκεραννύω κρατῆρας τοῖς εὖ φρονοῦσι· τὸν μὲν ὑγείας ἕνα, ὃν πρῶτον ἐκπίνουσι· τὸν δὲ δεύτερον ἔρωτος ἡδονῆς τε· τὸν τρίτον δ' ὕπνου, ὃν ἐκπιόντες οἱ σοφοὶ κεκλημένοι οἴκαδε βαδίζουσ'· ὁ δὲ τέταρτος οὐκέτι ἡμέτερός ἐστι, ἀλλ' ὕβρεος· ὁ δὲ πέμπτος βοῆς· ἕκτος δὲ κώμων· ἑβδομος δ' ὑπωπίων· ὁ δ' ὄγδοος κλητῆρος· ὁ δ' ἕνατος χολῆς· δέκατος δὲ μανίας, ὥστε καὶ βάλλειν ποιεῖ». Τὸ αὐτὸ ἐννοεῖ καὶ ὁ Πανύασις, ἀπονέμων τὴν μὲν πρώτην πόσιν Χάρισιν, Ὠραῖς καὶ Διονύσῳ, τὴν δευτέραν Ἀφροδίτῃ καὶ πάλιν Διονύσῳ, τὴν δὲ μετὰ ταύτας τῇ Ὑβρει καὶ τῇ Ἄτῃ. Τὸ δὲ πρὸς τὴν κρᾶσιν χρησιμεῖον ὕδωρ παρετίθετο ἐντὸς ὑδριῶν παρὰ τοὺς κρατῆρας.

§ 8. Οἶνος δὲ κατεσκευάζετο παρὰ τοῖς ἀρχαίοις οὐχὶ ἀπὸ μόνου τοῦ καρποῦ τῆς ἀμπέλου, ἀλλ' ἀναφέρονται ἡμῖν καὶ οἶνοι κατεσκευασμένοι ἐκ μήλων, σύκων, φοινίκων καὶ ἄλλων ὀπωρῶν. Καὶ ὁ μὲν ἐκ μήλων οἶνος ἐκαλεῖτο μηλίτης, ὁ δὲ ἐκ βαλάντων φοίνικος πεποιημένος φοινίκινος, ὁ ἐκ σύκων σύκινον πόμα ἢ συ-

κίτης, ὁ ἐκ ροιῶν ροίτης· ἐπίσης ἀναφέρονται οἶνοι ἐξ ἀπίων, ἐκ κερατίων, ἐκ κράνων, μεσπίλων, ὄων, ξηρῶν μόρων καὶ ἐκ τῶν καρύων ἢ κώνων τῆς πίτυος (οἶνοι τεχνητοί, vina fictitia). Ἄλλ' οὐδεὶς τούτων τῶν τεχνητῶν οἴνων φαίνεται τυχῶν μεγάλης καὶ γενικῆς χρήσεως. Τὸ αὐτὸ ἰσχύει καὶ περὶ τοῦ ζυθοειδοῦς ἀφεψήματος τῆς κριθῆς, τοῦ κριθίνου πόματος ἢ κριθίνου οἴνου, ὅστις ἀναφέρεται παρὰ τοῖς ἀρχαίοις ὑπὸ δύο ἐπωνυμίας τὸ ζῦθος ἢ πίνον· ἐτι δὲ σημειοῦνται ὅτι καὶ βρῦτον ἐκαλεῖτο τὸ ζῦθος, εἰ καὶ ἄλλοι θεωροῦσι τοῦτο ὡς πόμα ἐκ ρίζων. Ὁ Ἀριστοτέλης μάλιστα ἀναφέρει καὶ τὰ περὶ τοῦ τρόπου τῆς πτώσεως τῶν μεθυσόντων ἐξ οἴνου καὶ ζύθους καὶ τῶν ἄλλων μεθυστικῶν ποτῶν, λέγων ὅτι οἱ ὑπὸ τῶν ἄλλων ποτῶν μεθυσθέντες ἐπὶ πάντα τὰ μέρη πίπτουσιν, ἐπὶ τε τὰριστερὰ καὶ τὰ δεξιὰ καὶ πρηνεῖς καὶ ὄπτιοι, μόνοι δὲ οἱ τῶ πίνῳ μεθυσθέντες εἰς τοῦπίσω καὶ ὕπτιοι κλίνονται. Ἄλλὰ καὶ τὸ ζῦθος κατεσκευάζον μᾶλλον πρὸς διαφόρους τεχνικοὺς σκοπούς, ἢ πρὸς χρήσιν ὡς ἰδιαιτέρου ἐπιζητήτου ποτοῦ καὶ ἐπέχοντος τὸν τόπον τοῦ οἴνου, ὡς συμβαίνει παρὰ τοῖς νεωτέροις λαοῖς τῆς ἐσπερίας Εὐρώπης. Τὴν εὐρεσιν τοῦ ζύθους ἀνέφερον μάλιστα εἰς τὸν αὐτὸν τῆς ἀμπελουργίας θεόν, τὸν Διόνυσον, περὶ οὗ σημειοῖ ὁ Διόδωρος· «λέγεται δ' εὐρεῖν αὐτὸν καὶ τὸ ἐκ τῆς κριθῆς κατασκευαζόμενον πόμα τὸ προσαγορευόμενον μὲν ὑπ' ἐνίων ζῦθος, οὐ πολὺ δὲ λειπόμενον τῆς περὶ τὸν οἶνον εὐωδίας».

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΕΙΚΟΣΤΟΝ ΕΚΤΟΝ.

ΠΕΡΙ ΔΕΙΠΝΩΝ ΚΑΙ ΣΥΜΠΟΣΙΩΝ.

§ 1. Ἄφ' οὗ ἐν τοῖς προηγουμένοις ἐλαλήσαμεν περί τε τῶν διαφόρων ὥρων, καθ' ἃς μετελάμβανον τροφῆς οἱ Ἕλληνες, καὶ περί τῶν διαφόρων συστατικῶν τοῦ κυρίως δείπνου, ἐδεσμάτων τε καὶ ποτῶν, λείπεται ἡμῖν πρὸς συμπλήρωσιν τῆς εἰκόνης ἐλληνικοῦ δείπνου τὸ λαλήσαι ἔτι καὶ περί τοῦ τρόπου, καθ' ὃν διεξήγοντο αὐτὰ τὰ δεῖπνα ἐν τοῖς καθ' ἕκαστα. Ἄλλ' ἐνταῦθα ἐν πρώτοις ὀφείλομεν διακρίνειν οὐ μόνον κατὰ τὰς ὥρας τῆς ἡμέρας, ἀλλὰ καὶ κατ' ἄλλα τινά, τὸ ἔθος τῶν ὀμηρικῶν Ἑλλήνων ἀπὸ τοῦ μεταγενεστέρου ἐλληνικοῦ ἔθους. Πρὸς εὐχερῆ δὲ ἀντιπαράθεσιν ἑκατέρου, διαγράφομεν ἐνταῦθα, ὅσον ἔνεστι, συντομώτερον τὴν εἰκόνα ὀμητικοῦ δείπνου. Καὶ πρῶτον γενικῶς παρατηροῦμεν ὅτι, ὡς ἐν γένει ἢ φαίδρα, ἀδιάφθορος καὶ ὀργῶσα εὐζωία καὶ ἀπόλαυσις ἦν τὸ κύριον χαρακτηριστικὸν τῶν ὀμηρικῶν ἰδεῶν καὶ τοῦ ὀμητικοῦ βίου, οὕτως ἰδίως ἀπεδίδοντο καὶ τοῖς εὐθύμοις δείπνοις ἰδιαιτέρα ἀξία, ὥστε ὁ ποιητὴς ποιεῖ που τὸν Ὀδυσσεῖα λέγοντα ὅτι οὐδεμίαν τερπνοτέραν ἡδονὴν γινώσκει, ἢ πλουσιοπάροχον καὶ εὐφρόσυνον δεῖπνον, συνοδευόμενον ὑπ' ὤδῃς, καὶ ὅτι τοῦτο φαίνεται αὐτῷ τὸ κάλλιστον καὶ ἔπακρον τῶν ἀγαθῶν. Καὶ ἐσέχθη μὲν ὑπὸ τῶν ἀρχαίων (πρὸ πάντων ὑπὸ Πλάτωνος καὶ τῶν κατ' αὐτὸν ἠθολογούντων) τοιοῦτος ὑλισμὸς, ἀπαδιδόμενος τῷ κατ' ἐξοχὴν συνετῷ ἥρωϊ ὑπὸ τοῦ ποιητοῦ, ἀλλὰ

λίαν παρενοήθη ἐν τούτῳ καὶ ὁ σκοπὸς τοῦ Ὀδυσσεύως, προτι-
 θεμένου εἰπεῖν φιλόφρονας λόγους πρὸς τὸν μεγαλοπρεπῶς ξενί-
 ζοντα αὐτὸν Ἀλκίνοον, ὃς προηγουμένως εἶχεν εἰπὼν ὅτι οἱ Φαί-
 ακες ἠγάπων μόνον συμπόσια, ᾠδὰς καὶ χορόν, εἶτα δὲ καὶ ἐπαι-
 νοῦντος τοιαύτην μόνον εὐγενῆ ἀπόλαυσιν, ἣν παρεῖχεν οὐχὶ μόνον
 πλουσία ἐδεσμάτων καὶ δαιτυμόνων τράπεζα, ἀλλὰ καὶ ἡ ᾠδή
 τοῦ ἀοιδοῦ ἐν τῷ μέσῳ εὐθυμούντων συνδαιτυμόνων. Οὐχὶ δὲ σπά-
 νια ἦσαν παρ' Ὀμήρῳ αἱ πρὸς πάνδημα δεῖπνα εὐκαιρίαι,
 ὡς ὅτε οἱ ἀριστεῖς ἐπεσκέπτοντο ἀλλήλους ἢ τὸν βασιλέα, ἢ
 ὁσάκις ἐν γένει ἦρχετο ξένος τις, διότι ἡ ξενία ἦν ἴδιον,
 μέγα καὶ ὑπερτιμώμενον καθῆκον, εἶτα ἐν θρησκευτικαῖς τε-
 λεταῖς ἢ θυσίαις, ἐν μεγάλοις καὶ σπουδαίοις οἰκιακοῖς συμ-
 βάμασιν, ἐν ἐγγυήσει θυγατρὸς ἢ ἐν γάμοις. Ἄλλ' εἰ καὶ ἐποι-
 οῦντο περὶ πλείστου ταύτην τὴν ὑλικὴν ἀπόλαυσιν, ἐξηυγενί-
 ζετο ὅμως διὰ δύο τινῶν, διὰ τε τῆς περὶ τὴν ἀπόλαυσιν
 μετριότητος καὶ διὰ τοῦ μετ' αὐτοῦ τοῦ δεῖπνου συνδυασμοῦ
 ὑψηλοτέρων κοινωνικῶν ἀπολαύσεων. Ἡ κυριωτέρα ἡδονὴ τοῦ
 δεῖπνου ἦν ὁ πότος, τὰ δὲ ἰδιάζοντα αὐτῷ κοσμήματα ἦσαν ᾠδή
 καὶ χορὸς «μολπή τ' ὀρχηστὺς τε· τὰ γὰρ ἀναθήματα δαιτός, ἢ
 ἀγάλματα δαιτός», ὡς ἀλλαγῶς λέγεται. Ἡ δὲ ἀκρασία ἀείποτ'
 ἐφέγετο καὶ κατεφρονεῖτο παρ' Ὀμήρῳ, ὡς ἀποδεικνύουσι τάκο-
 λουθα· ἡ Ἀθηνᾶ κρίνει ἀπρεπὲς τὸ μνηκύνειν τὸ ἐν θυσίᾳ δεῖπνον,
 οἱ μνηστῆρες σφοδρῶς ἐπιπλήττονται ἐπὶ τῇ ἀκρασίᾳ αὐτῶν, ὁ
 ἐν τῇ ἐσχάτῃ αὐτοῦ ἀγανακτήσει τὸν Ἀγαμέμνονα ὄνειδίζων
 Ἀχιλλεὺς ἀποκαλεῖ αὐτὸν οἰνοβαρῆ, τὰ δ' ἀποτελέσματα τοῦ
 ἀκράτου καὶ εἰς ὑπερβολὴν πινομένου οἴνου ἀποφεύγονται μετ'
 ἀποτροπιασμοῦ, καὶ ὁ οἶνος παρίσταται ὡς ἡλεὸς ἢ ἡλιθιοποιός.
 Μεταξὺ τῶν ἐν τῷ δεῖπνῳ εὐγενεστέρων ἀπολαύσεων ἦσαν καὶ
 εὐφρόσυνοι διηγήσεις· διὸ ἴσως καὶ ἐν τοῖς τοιούτοις δεῖπνοις λέ-
 γεται ὅτι καὶ ἡ καρδία οὐκ ἦν ἄμοιρος ἴσης δαιτός, ἐκαλοῦντο
 δὲ κοσμήματα τοῦ δεῖπνου ὁ χορὸς καὶ ἡ μουσικὴ καὶ ἡ ᾠδή,
 ἀλλ' οὐχὶ ἡ θορυβώδης ᾠδὴ αὐτῶν τῶν παροινούντων δαιτυμόνων,
 οἷόν τι ἠδύνατο συμβαίνειν μόνον ἐν βαρβαρικοῖς ἔθεσιν, ἀλλὰ τὸ
 σοφὸν καὶ ἐντεχνον ἄσμα τοῦ ἀοιδοῦ, ὅστις κάθηται ἐν τῷ ἀν-

δρῶνι μεταξὺ τῶν δαιτυμόνων, ἔχων ἐνώπιον αὐτοῦ τὴν τράπεζαν, καθήμενος ἐπ' ἀργυροῆλου θρόνου παρὰ τὸν μέγαν κίονα, ἀφ' οὗ κρέματα ὑπὲρ τὴν κεφαλὴν αὐτοῦ ἢ λίγεια φόρμιγξ, μέχρις οὗ ἀποφαγῶν καὶ ἀποπιῶν ἐκκρεμάσῃ αὐτὴν καὶ γεγωνήσῃ τὴν ὠδὴν αὐτοῦ. Φαίνεται δὲ ὅτι ἡ φόρμιγξ ἰδίως ἐπαίζετο ἐν τοῖς δείπνοις, διότι λέγεται περὶ αὐτῆς ὅτι ἦν καλὴ καὶ ἐκ θεῶν δεδομένη φίλη καὶ σύντροφος τῆς τραπέζης. Κατὰ τὸ ὑπὸ τοῦ βασιλέως τῶν Φαιάκων διδόμενον τῷ Ὀδυσσεῖ συμπόσιον ἦδεν ὁ θεῖος ἀοιδὸς Δημόδοκος, καὶ ἐν αὐτῷ τῷ δείπνῳ τῶν ὑπερφιάλων μνηστήρων ἦδεν ὁ ἀοιδὸς Φήμιος, παίζων τὴν φόρμιγγα. Οὐδ' ἡ πρὸς τοὺς θεοὺς εὐσέβεια ἔλειπεν ἀπὸ τῶν συμποσίων, ἀλλ' ἔθουον αὐτοῖς. Διακριτέον δὲ παρ' Ὀμήρῳ τὰ ἀκόλουθα εἶδη δείπνων ἢ συμποσίων· τὴν εἰλαπίνην, μεγαλοπρεπὲς καὶ πλουσιοπάροχον δεῖπνον, οἶονεῖ πανηγύριον ἐν ἰδιαιτέραις δημοτελέσιν ἑορταῖς, τὸν ἔρανον, ὅστις ἦν οὐχὶ τόσοσὸν τὸ δεῖπνον τῶν παρὰ τῷ παμβασιλεῖ μετὰ τῶν συνεισφορῶν αὐτῶν συνεργομένων ἀριστέων, ὅσον τὸ συμπόσιον, εἰς ὃ ὁ προσκεκλημένος καὶ μεταλαμβάνων παρεῖχε συμβολὴν τινὰ *). Περὶ δὲ τῆς διατάξεως αὐτοῦ τοῦ δείπνου σημειώτεον ὅτι πρὸ τῆς ἐνάρξεως αὐτοῦ ἐνίπτοντο αἱ χεῖρες (χέρνιβα ἐπιχέειν), αἱ τράπεζαι, καὶ πρότερον ἤδη ἀπεσμηγμένοι, ἐκαθαίροντο καὶ πάλιν διὰ πολυτρήτων σπόγγων. Συνήθως ἕκαστος τῶν δαιτυμόνων εἶχε τὴν ἑαυτοῦ τράπεζαν, ἀλλ' ἐνίοτε καὶ δύο δαιτυμόνες κατεῖχον τὴν αὐτὴν τράπεζαν, ἐνίοτε δὲ καὶ σύμπαντες μίαν καὶ μόνην, μετελάμβανον δὲ τοῦ δείπνου καθήμενοι. Ἡ δ' ὑπηρεσία ἐγένετο τὸ μὲν ὑπ' αὐτῶν τῶν ἐστιῶντων κυρίων, τὸ δὲ ὑπὸ θεραπαινίδων, ὡς πανταχοῦ ἐν ὁμοίαις περιστάσεσι διὰ τῶν αὐτῶν λέξεων ἐπαναλαμβάνεται· «χέρνιβα δ' ἀμφίπολος προχόω ἐπέχευε φέρουσα καλῆ, χρυσεῖη ὑπὲρ ἀργυρέοιο λέβητος νίψασθαι· παρὰ δὲ ξεστὴν ἐτάνυσσε τράπεζαν· σῖτον δ' αἰδοίη ταμίη παρέθηκε φέρουσα εἶδατα πόλλ' ἐπιθεῖσα, χαριζομένη παρεόντων· δαιτρὸς δὲ κρειῶν πίνακας παρέθηκεν αἰείρας παντοίων, παρὰ δὲ σφι τίθει χρύσεια κύπελλα· κή-

*) Ὡστε ὁ ἔρανος, ὡς παραγόμενος ἀπὸ τοῦ ἐράν = ἀγαπᾶν, συγγενεῖς καὶ πράγματι καὶ ὄνοματι πρὸς τὰ τοιαῦτα γεύματα τοῦ ἀρχαίου χριστιανισμοῦ, τὰς ἀγάπας.

ρυξ δ' αὐτοῖσιν θάμ' ἐπώχετο οἰνοχοεύων». Δαιτρός δὲ ἦν ὁ ἐπι-
τηδες διωρισμένος κόπτης, οὗ χρέος ἦν τὸ κόπτειν τὸ κρέας εἰς
τεμάχια, ὃς ἐκάθητο παρ' ἰδιαιτέρα τραπέζῃ, καὶ οὗ τὸ ἔργον
ἐξεπλήρουν ἐνίοτε καὶ αὐτοὶ οἱ ἀνακτες ἢ καὶ κήρυκες. Αἱ μερίδες
διενέμοντο ἴσαι πᾶσι τοῖς δαιτυμόσιν, ἦσαν δ' ἀνισοὶ ἢ μείζονες,
ἐάν τις τῶν ἀνωτέρων ἐτιμᾶτο δι' αὐτῶν. Πρὸς διανομὴν τοῦ
οἴνου εἶχον οἰνοχόους, τοιοῦτο δ' ἔργον ἀνεδέχοντο ἐνίοτε καὶ οἱ
κοῦροι ἢ υἱοὶ εὐγενῶν· καὶ ὁ οἶνος δὲ διενέμετο ἐξ ἴσου, ἀλλ' οἱ
πρεσβύτεροι πρὸς πλείονα τιμὴν ἐλάμβανον μείζονα μερίδα (γε-
ρούσιος οἶνος), καὶ πρὸς τούτοις πρῶτοι αὐτοὶ ἐλάμβανον τὸ πο-
τήριον. Ὁ οἶνος ἐκινᾶτο πρῶτον ἐν κρατῆρι πλήρει *), εἶτα
ἐνεχέετο ἐκεῖθεν εἰς τὰ ποτήρια καὶ προσεφέρετο κύκλῳ. Καὶ οἱ
μὲν ὁμηρικοὶ ἦρωες προσέφερον ἀλλήλοις τὸ πλήρες οἴνου πο-
τήριον, προσαγορεύοντες ἀλλήλους πρὸ τοῦ πίνειν, μετὰ δὲ ταῦτα
εἰσήχθη τὸ ἔθος τοῦ πίνειν πρότερον ἐκ τοῦ ποτηρίου. Ἐν δὲ
τοῖς πλείστοις τῶν συμποσίων, ἰδίως δ' ἐν τοῖς μετὰ θυσίαν, προσ-
εφέρετο καὶ σπονδὴ τοῖς θεοῖς, ὅτε οὐχὶ μόνον ἐσπένδετο οἶνος,
ἀλλὰ καὶ ἐκαίετο μέρος κρεῶν πρὸς τιμὴν τῶν θεῶν.

§ 2. Μετὰ ταύτην τὴν διατύπωσιν ὁμηρικοῦ δείπνου παρα-
τηροῦμεν ὅτι μία τῶν κυριωτέρων διαφορῶν τοῦ ὁμηρικοῦ ἔθους
ἀπὸ τοῦ τῶν μεταγενεστέρων συνίσταται ἐν τούτῳ, ὅτι, ἐν ᾧ
παρ' Ὀμήρῳ ἔτι πάντες οἱ συνδαιτυμόνες μεταλαμβάνουσι τοῦ
δείπνου καθήμενοι ἐπὶ ὑψηλῶν καὶ ἐλευθέρων θρόνων μεθ' ὑπο-
ποδίων (θρήνεων), ἢ ἐπὶ κλισμῶν ἐχόντων ἀνάκλισιν, ἢ ἐπ' εὐ-
τελεστέρων δίφρων, μετὰ ταῦτα οἱ κοιωνοῦντες τῶν δείπνων
τέλειοι ἄνδρες κατεκλίνοντο παρὰ τῇ τραπέζῃ. Πότε εἰσήχθη αὐ-
τὴ ἢ ἀπὸ τοῦ ἀρχαίου ἔθους παρέκκλισις, μένει ἀβέβαιον· πιθα-
νολογεῖται ὅμως ὅτι αὕτη εἰσήχθη εἰς Σπάρτην πρὸ τῶν Μηδι-
κῶν, ἐν ᾧ ἐν Ἀθήναις φαίνεται ὅτι, καθ' ἣν ἐποχὴν ἐφόρουσιν ἔτι

*) Ἐπιστεφεῖ· διὰ δὲ τοῦ ἐπιστέφειν τοὺς κρατῆρας ἐννοητέον οὐχὶ τὸ ἐπιτιθέναι
αὐτοῖς στέφανον κατὰ τὴν μεταγενεστέρην συνήθειαν, ἣν καὶ ὁ Οὐίργιλιος ἐννοεῖ διὰ τοῦ
coronare cratera, ἀλλὰ τὸ πληροῦν αὐτὸν ἐπὶ τοσοῦτον, ὥστε ἐξέλγειν τὸ ὑγρὸν, ὡς τι
ἐπιπολάζον κάλυμμα καὶ στέφανος.

τὸν ἰωνικὸν ποδήρη χιτῶνα, διετηρεῖτο τὸ ἔθος τοῦ καθῆσθαι. Μόνον δ' ἐν Κρήτῃ διεφυλάχθη ἀναλλοίωτος ἡ ἀρχαία συνήθεια, τῶν δαιτυμόνων καθημένων ἐπὶ θράνων. Ἐὰν δὲ οὗτος ὁ τρόπος τοῦ τρώγειν φαίνεται ἡμῖν ἀκατάλληλος, μὴ λησμονῶμεν ὅτι ὁ Ἕλληνας ἐθεώρει κυριώτερον οὐχὶ τὸ δεῖπνον, ἀλλὰ τὸν πότον, καὶ ὅλος δὲ ὁ τρόπος, καθ' ὃν ἔτρωγον, καθίστα αὐτοῖς ἥττον ἀναγκαῖον τὸ καθέζεσθαι παρὰ τῇ τραπέζῃ. Ἀλλὰ πρὸς τὸ ἐπόμενον τῷ δείπνῳ συμπόσιον ἢ κατάκλισις ἦν καταλληλοτέρα καὶ ἀνεωτέρα, ὡς θεωρεῖ τὸ πρᾶγμα καὶ ὁ Πλούταρχος, λέγων ὅτι «ἡ κλίνη τοῖς πίνουσι καθέδρας ἀμείνων, ὅτι τὸ σῶμα κατέχει καὶ ἀπολύει κινήσεως ἀπάσης». Ὡσαύτως καὶ παρ' Ἀθηναίῳ σημειοῦται περὶ τοῦ τοιούτου ἔθους· «ἔτι δὲ καὶ νῦν τοῦτο τὸ καθέζεσθαι παραμένει παρ' ἐνίοις τῶν Ἑλλήνων· ἐπεὶ δὲ τρυφᾶν ἤρξαντο καὶ χλιδῶσι, κατερρύησαν ἀπὸ τῶν δίφρων εἰς τὰς κλίνας, καὶ λαβόντες σύμμαχον τὴν ἀνάπαυσιν καὶ ῥαστώνην ἀνειμένως ἤδη καὶ ἀτάκτως ἐχρῶντο τῇ μέθῃ, χορηγούσης, εἶμαι, τῆς παρασκευῆς εἰς τὰς ἡδονάς». Μόνον δ' αἱ γυναῖκες καὶ τὰ παιδιά διέμειναν πισταὶ ταύτῃ τῇ ἀρχαίᾳ συνήθειᾳ· καὶ ἐν αὐταῖς ταῖς ἀπλοῖκαῖς καὶ ἀγροδιαίτοις οἰκογενεαῖς οἱ μὲν ἄνδρες κατεκλίνοντο ἐπὶ φύλων καὶ δερμάτων, ἐπὶ στιβάδος ὑψηλῆς ἢ ἐπὶ πενιχρῶν κλινιδίων, αἱ δὲ γυναῖκες καὶ τὰ παιδιά ἐκάθηντο παρὰ τοῖς ἀνδράσι καὶ τοῖς πατράσι· μόνον δ' εἰς ῥωμαϊκοὺς χρόνους ἀνήκουσι τὰ ἐνίοτε ἀναφερόμενα παραδείγματα χρηστῶν γυναικῶν καὶ παιδῶν ἀνήβων συγκατακειμένων τοῖς τελείοις ἀνδράσιν. Τὸ αὐτὸ παρατηρεῖται καὶ ἐν ταῖς πολυαρίθμοις ἐπὶ εἰκόνων παραστάσεσι συμποσίων, δείπνων ἀποχωρισμοῦ κ. τ. τ. Ἀλλὰ τὸ παράδειγμα τῶν κατακλινομένων ἀνδρῶν μετεδόθη καὶ παρὰ ταῖς ἐταίραις, καὶ ὡς ἐταιρικᾶ ἐκληπτέον τὰ δεῖπνα ἐκεῖνα, ὧν αἱ εἰκόνες δεικνύουσιν ἡμῖν γυναῖκας κατακεκλιμένας.

§ 3. Ἄλλη διαφορά τοῦ ὀμηρικοῦ ἔθους ἀπὸ τοῦ μεταγενεστέρου. Ἐκεῖ μὲν, πλείονων ὄντων τῶν συνδαιτυμόνων ἢ ξένων, εἶδομεν ὅτι παρετίθετο ἐκάστῳ αὐτῶν ἐπὶ ἰδιαιτέρας τραπέζης, ἐνώπιον αὐτοῦ κειμένης, ἴση μερίς, διανεμομένη ὑπὸ τοῦ δαιτροῦ, διὸ καὶ αἱ δαῖτες ἢ μερίδες παρ' Ὀμήρῳ χαραχτήριζον-

ται πανταχοῦ ὡς ἴσαι, μόνον δ' ὡς ἐξαίρετον γέρας ἐδίδοντό τισι διπλαῖ μερίδες, μετὰ ταῦτα ὅμως τὸ τοιοῦτον ἔθος διέμεινε μόνον ἐν δημοθoinίαις ἢ συμποσίοις μετὰ θυσίαν, ἅπερ δι' αὐτὸ τοῦτο ἐκλήθησαν καὶ δαῖτες, διότι ἕκαστος τῶν δαιτυμόνων ἐλάμβανε προσδιωρισμένην μερίδα κρεῶν καὶ ἄρτου. Περὶ τοιούτων λέγει ἡμῖν ὁ Πλούταρχος· «ὅτε τὴν ἐπώνυμον ἀρχὴν ἤρχον οἴκοι, τὰ πλεῖστα τῶν δεῖπνων δαῖτες ἦσαν, ἐν ταῖς θυσίαις ἕκαστῳ μερίδος ἀποκληρουμένης... ἢ δὲ εἰς μερίδας αὕτη κρεωδαισία, τὴν κοινω- νίαν ἀναίρουσα, πολλὰ δεῖπνα ποιεῖ καὶ πολλοὺς δειπνοῦντας, οὐδένα δὲ σύνδειπνον οὐδενός, ὅταν ὥσπερ ἀπὸ κρεωπωλικῆς τρα- πέζης σταθμῶ λαβῶν ἕκαστος μοῖραν ἑαυτῷ πρόθηται. Καίτοι τίνα ἔχει διαφορὰν τοῦτο, ὅπερ νῦν γίνεται, κρέας προθέμενον καὶ ἄρ- τον ὥσπερ ἐκ φάτνης ἰδίας ἕκαστον εὐωχεῖσθαι; μόνον δ' ὁ κρα- τῆρ ἦν κοινὸς προκείμενος ἐν τῷ μέσῳ πηγῆ ἀφθονος φιλανθρω- πίας καὶ οὐδέν' ἄλλον ὄρον ἢ μέτρον ἔχουσα, ἢ τὴν ὄρεξιν τῆς ἀπολαύσεως». Ἡ τοιαύτη συνήθεια τῆς κρεωδαισίας καὶ ἰσομοι- ρίας, ἢπερ ἴσως καὶ κατὰ τοὺς ἀρχαίους χρόνους καὶ κατὰ τὰ μεταγενέστερα δημόσια καὶ ἐν θυσίαις δεῖπνα προῆλθεν ἐκ τῆς ἀφελείας καὶ καθαρότητος τῆς διαίτης, ἴσως ἦν οὐχὶ γενικὴ, ἀλλ' ἀπλῶς μεταγενεστέρα καὶ ἐν Χαιρωνείᾳ μόνον ὑφισταμένη διάταξις, ἀλλὰ καὶ ἐκεῖ οὐχὶ τοῖς πᾶσιν ἀρέσκουσα. Ἀλλ' ἀναφέ- ρονται καὶ ἀλλαχοῦ ὡς σύνηθές τι αἱ μερίδες, ἐν Ἄργει δὲ καὶ αἶσαν ἐκάλουν τὴν μερίδα. «Ὅτε δ' ἐπεκράτησεν ἢ πρὸς τὴν πο- λυφαγίαν λύσσα καὶ ἰδίως ἢ τῶν γαστριμάργων παρασίτων, εἰσ- ἤχθη πάλιν ἢ κατὰ μερίδας ἐστίασις πρὸς ἀποφυγὴν τῶν ἐκ τῆς ἀπληστίας προερχομένων ἀτοπημάτων. Οὕτως ἀποφαίνεται ὁ Δι- καίαρχος ἐν τοῖς περὶ Ἑλλάδος «ἐν τοῖς δεῖπνοις μὴ εἶναι σύνη- θες τοῖς ἀρχαίοις διανέμειν μερίδας· διὰ δὲ προφάσεις τινὰς ἐνδε- εστέρων γενομένων τῶν ἐδεσμάτων, κρατῆσαι τὸ ἔθος τῶν μερί- δων.... τῶν γὰρ ἐδεσμάτων κοινῇ καὶ μὴ κατὰ μέρος τιθεμένων τὸ πρότερον, οἱ δυνατώτεροι τὰς τροφὰς τῶν ἀσθενῶν ἤρπαζον καὶ συνέβαινε τούτους ἀποπνίγεσθαι μὴ δυναμένους ἑαυτοῖς βοη- θεῖν»· ὅθεν καὶ τὸ παροιμιῶδες, «μερίς οὐ πνίξ». Εἰς ποίας δὲ τινὰς ἐρίδας καὶ συμπλοκάς ἔφερεν ἐνίοτε ἢ κοινὴ παράθεσις τῶν

ἔδεσμάτων, καταφαίνεται ἐκ τῶν ὑπὸ Πλουτάρχου λεγομένων·
 «Οὐ γὰρ φιλικὸν οὐδὲ συμποτικόν, οἶμαι, προοίμιον εὐωχίας ὑφαί-
 ρεις καὶ ἄρπασμός καὶ χειρῶν ἀμίλλα καὶ διαγκωνισμός, ἀλλ'
 ἄτοπα καὶ κυνικά καὶ τελευτῶντα πολλάκις εἰς λοιδορίας καὶ ὀρ-
 γὰς οὐ κατ' ἀλλήλων μόνον, ἀλλὰ καὶ κατὰ τῶν τραπεζοκόμων
 καὶ κατὰ τῶν ἐστιώντων». Τὸ ζωηρότατον παράδειγμα τοιαύτης
 ἄρπαγῆς καὶ ἀμίλλης χειρῶν παρέχει ἡμῖν ὁ Λουκιανὸς ἐν τῷ
 τῶν σοφιστῶν αὐτοῦ συμποσίῳ· «Ἀνελομένων, λέγει, τῶν ἄλλων
 συνδαιτυμόνων ἑκάστου τὰ παρατεθέντα αὐτῷ, ὁ Δίφιλος ἠξίου καὶ
 τὰ τῷ Ζήνωνι δὴ ἀπιόντι παραδοθέντα φέρεσθαι καὶ ἔλεγε μόνον
 παρατεθῆναι οἱ αὐτὰ καὶ πρὸς τοὺς διακόνους ἐμάχετο, καὶ ἀνέ-
 σπων τῆς ὄρνιθος ἐπειλημμένοι, ὥσπερ τὸν Πατρόκλου νεκρὸν
 ἀνθέλκοντες, καὶ τέλος ἐνικήθη καὶ ἀφῆκε, πολὺν γέλωτα παρα-
 σχῶν τοῖς συμπόταις, καὶ μάλιστα ἐπεὶ ἠγανάκτει μετὰ τοῦτο ὡς
 ἂν τὰ μέγιστα ἠδίκημένος. Οἱ δὲ περὶ τὸν Ἑρμῶνα καὶ Ζηνό-
 θεμιν ἅμα κατέκειντο, ὥσπερ εἴρηται, ὁ μὲν ὑπεράνω, ὁ Ζηνόθε-
 μισ, ὁ δ' ὑπ' αὐτόν· παρέκειτο δ' αὐτοῖς τὰ μὲν ἄλλα πάντα ἴσα
 καὶ ἀνεῖλοντο εἰρηνικῶς· ἡ δὲ ὄρνις ἢ πρὸ τοῦ Ἑρμῶνος πιμε-
 λεστέρα, οὕτως, οἶμαι, τυχόν· ἔδει δὲ καὶ ταύτας ἀναιρεῖσθαι τὴν
 ἑαυτοῦ ἑκάτερον· ἐν τούτῳ τοίνυν ὁ Ζηνόθεμισ, τὴν παρ' αὐτῷ
 ἀφείς, τὴν πρὸ τοῦ Ἑρμῶνος ἀνείλετο, πιότεραν, ὡς ἔφην, οὐ-
 σαν· ὁ δ' ἀντεπελάβετο καὶ οὐκ εἶα πλεονεκτεῖν· βοῆ τὸ ἐπὶ τού-
 τοις καὶ συμπεσόντες ἔπαιον ἀλλήλους ταῖς ὄρνισιν αὐταῖς εἰς τὰ
 πρόσωπα, καὶ τῶν πωγῶνων ἐπειλημμένοι ἐπεκαλοῦντο βοηθεῖν
 ὁ μὲν τὸν Κλεόδημον, ὁ δὲ Ζηνόθεμισ Ἀλκιδάμαντα καὶ Δίφιλον,
 καὶ συνίσταντο οἱ μὲν ὡς τοῦτον, οἱ δ' ὡς ἐκεῖνον· οἱ δ' ἐμά-
 χοντο συμπλακέντες, καὶ ὁ μὲν Ζηνόθεμισ, σκύφον ἀράμενος ἀπὸ
 τῆς τραπέζης, κείμενον πρὸ τοῦ Ἀρισταινέτου, ρίπτει ἐπὶ τὸν Ἑρ-
 μῶνα, καὶ ἐκείνου μὲν ἤμαρτε, παρτραπείς δ' ὁ σκύφος, διεῖλε
 τοῦ νυμφίου τὸ κρανίον (διότι τὸ δεῖπνον ἐγένετο ἐπὶ ἐστιάσει γά-
 μων) ἐς δύο χρηστῶ μάλα καὶ βαθεῖ τῷ τραύματι· βοῆ οὖν παρὰ
 τῶν γυναικῶν ἐγένετο καὶ κατεπήδησαν εἰς τὸ μεταίχμιον αἱ
 πολλαί, καὶ μάλιστα ἡ μήτηρ τοῦ μεираκίου, ἐπεὶ τὸ αἷμα εἶδε·
 καὶ ἡ νύμφη δὲ ἀνεπήδησε, φοβηθεῖσα περὶ αὐτοῦ. Ἐν τούτῳ

δὲ ὁ Ἀλκιδάμας ἠρίστευσε τῷ Ζηνοθέμιδι συμμαχῶν καὶ πατάξας τῇ βακτηρίᾳ τοῦ Κλεοδήμου μὲν τὸ κρανίον, τοῦ Ἑρμωνος δὲ τὴν σιαγόνα ἐπέτριψε, καὶ τῶν οἰκετῶν ἐνίους, βοηθεῖν αὐτοῖς ἐπιχειροῦντας, κατέτρωσεν· οὐ μὴν ἀπετράποντο ἐκεῖνοι, ἀλλ' ὁ μὲν Κλεόδημος ὀρθῶ τῷ δακτύλῳ τὸν ὀφθαλμὸν τοῦ Ζηνοθέμιδος ἐξώρυττε καὶ τὴν ῥῖνα προσφύς ἀπέτραγεν, ὁ δὲ Ἑρμων τὸν Δίφιλον, ἐπὶ ξυμμαχίαν ἦκοντα τοῦ Ζηνοθέμιδος ἀφῆκεν ἐπὶ κεφαλὴν ἀπὸ τοῦ κλιντήρος. Ἐτρώθη δὲ καὶ Ἰστιαῖος ὁ γραμματικός, διαλύειν αὐτοὺς ἐπιχειρῶν, λάξ, οἶμαι, εἰς τοὺς ὀδόντας ὑπὸ τοῦ Κλεοδήμου, Δίφιλον εἶναι οἰηθέντος· ἔκειτο οὖν ὁ ἄθλιος κατὰ τὸν αὐτοῦ Ὅμηρον «αἷμ' ἐμέων»· πλήν ταραχῆς γε καὶ δακρύων μεστὰ ἦν πάντα καὶ αἱ μὲν γυναῖκες ἐκώκυον, τῷ Χαιρέᾳ περιχυθεῖσαι, οἱ δὲ ἄλλοι κατέπαυον· μέγιστον δὲ ἦν ἀπάντων κακῶν ὁ Ἀλκιδάμας, ἐπεὶ ἅπαξ τὸ καθ' αὐτὸν ἐτρέψατο, παίων τὸν προστυχόντα· καὶ πολλοὶ ἄν, εὖ ἴσοι, ἔπεσον, εἰ μὴ κατέαξε τὴν βακτηρίαν. Ἐγὼ δὲ παρὰ τὸν τοῖχον ὀρθὸς ἐφροστῶς ἐώρων ἕκαστα, οὐκ ἀναμιγνύς ἑμαυτόν, ὑπὸ τοῦ Ἰστιαίου διδαχθεὶς, ὡς ἔστιν ἐπισφαλὲς διαλύειν τὰ τοιαῦτα. Λαπίθης οὖν καὶ Κενταύρους εἶδες ἄν, τραπέζας ἀνατρεπομένας καὶ αἷμα ἐκκεχυμένον καὶ σκύφους ῥιπτομένους. Τέλος δ' ὁ Ἀλκιδάμας, ἀνατρέψας τὸ λυχνίον, σκότος μέγα ἐποίησε, καὶ τὸ πρᾶγμα, ὡς τὸ εἶκος, μακρῶ χαλεπώτερον ἐγεγένητο· καὶ γὰρ οὐ ῥαδίως εὐπόρησαν φωτὸς ἄλλου, ἀλλὰ πολλὰ ἐπράχθη καὶ δεινὰ ἐν τῷ σκότῳ... Ἐπὶ τούτοις διελύθη τὸ συμπόσιον... καὶ οἱ τε τραυματῖαι φοράδην ἐξεκομίζοντο πονήρως ἔχοντες, καὶ μάλιστα ὁ πρεσβύτερος ὁ Ζηνοθέμις ἀμφοτέραις, τῇ μὲν τῆς ῥινός, τῇ δὲ τοῦ ὀφθαλμοῦ ἐπειλημμένος, βοῶν ἀπόλλυσθαι ὑπ' ἀλγηδόνων... καὶ ὁ νυμφίος δέ, ἀκεσαμένου τὸ τραῦμα τοῦ Διονίκου, ἀπήγετο εἰς τὴν οἰκίαν, ταινίαις κατειλημένος τὴν κεφαλὴν, ἐπὶ τὸ ζεῦγος ἀνατεθείς, ἐφ' οὗ τὴν νύμφην ἀπάξειν ἔμελλε, πικροὺς ὁ ἄθλιος τοὺς γάμους ἐορτάσας· καὶ τῶν ἄλλων δὲ ὁ Διονίκος ἐπεμελεῖτο δὴ τὰ δυνατά». Τοιοῦτον τραγικὸν τέλος ἔσχε τοῦτο τὸ ὑπὸ τοῦ Λουκιανοῦ πεπλασμένον μὲν μεθ' ὑπερβολῆς, ἀλλὰ χαρακτηριστικώτατον τοῦ μεταγενεστέρου κυνισμοῦ συμπόσιον. Ἄλλως δὲ συνήθως οἱ συνδαιτυμόνες ἐτοπο-

θετοῦντο περὶ μίαν ἢ πολλάς κοινὰς τραπέζας οὕτως, ὥστε παρ' ἐκάστη τούτων ἐκάθηντο τοῦλάχιστον δύο συνδαιτυμόνες. Καὶ τοῦτο τὸ ἔθος ἐπικρατεῖ ἰδίως καὶ κατὰ πάντα τὰ μείζονα δεῖπνα τῆς ἱστορικῆς ἐποχῆς, μάλιστα καθ' ὅσον ἔλειπον ἀπ' αὐτῶν αἱ γυναῖκες· κατὰ τοῦτο δὲ καὶ διέφερε τὸ ἑλληνικὸν ἔθος λίαν ἀπὸ τοῦ ῥωμαϊκοῦ, καθ' ὃ οὐδεὶς ἠδύνατο ψέγειν τὴν ἐν τῷ δεῖπνῳ ἢ ἐν τῷ ἀνδρῶνι ἐνώπιον ξένων παρουσίαν τῆς γυναικός, ἐν ᾧ κατὰ τὸ ἑλληνικὸν αἱ γαμεταὶ οὐδαμῶς ἤρχοντο μετὰ τῶν ἀνδρῶν ἐπὶ τὰ δεῖπνα, οὐδ' ἠξίουσαν συνδειπνεῖν μετὰ τῶν ἀλλοτρίων, ἀλλ' εἰσιτῶντο μετὰ τῶν παίδων ἐν τῇ γυναικωνίτιδι. Μόνον ἐν ἐστιάσει γάμων ἠδύναντο συνδειπνεῖν μετὰ τῶν ἀνδρῶν καὶ αἱ γυναῖκες, ὡς ῥητῶς λέγεται παρ' Εὐαγγέλω· «τέτταρας ποιεῖν τραπέζας τῶν γυναικῶν εἶπά σοι, ἐξ δὲ τῶν ἀνδρῶν, τὸ δεῖπνον δ' ἐντελές καὶ μηδενὶ ἐλλιπές· λαμπροὺς γενέσθαι βουλόμεσθα τοὺς γάμους», καὶ παρὰ Λουκιανῷ· «ἐν δεξιᾷ εἰσιόντων αἱ γυναῖκες ὄλον τον κλιντῆρα ἐκεῖνον ἐπέλαβον οὐκ ὀλίγα οὔσαι, καὶ ἐν αὐταῖς ἡ νύμφη πάνυ ἀκριβῶς ἐγκεκαλυμμένη, ὑπὸ τῶν γυναικῶν περιεχομένη».

§ 4. Οἱ κλιντῆρες ἢ αἱ κλῖναι, ἐφ' ὧν κατεκλίνοντο οἱ συνδαιτυμόνες, παρὰ μὲν τοῖς πενεστέροις ἦσαν κεκαλυμμέναι ψιάθοις ἐν ὥρᾳ θέρους καὶ δέρασιν ἢ κωδίοις ἐν ὥρᾳ χειμῶνος, παρὰ δὲ τοῖς πλουσιωτέροις καὶ διὰ πολυτιμοτέρων στρωμάτων ἢ ταπήτων· διὸ καὶ ἡ ἔκφρασις στορεννύναι κλίνας. Ἦσαν δὲ τοῦλάχιστον ἰσοῦψεῖς ταῖς τραπέζαις, ὥστε ἔχρηζον τῆς θρήνεως ἢ τοῦ ὑποποδίου, ἵνα ἀναβαίνωσιν ἐπ' αὐτῶν, ὡς φαίνονται τοιαῦτα ἀπεικονισμένα καὶ ἐν συμποτικαῖς ἐπὶ ἀγγείων σκηναῖς. Ὁ ἀριθμὸς τῶν δαιτυμόνων, οἱ κατέκειντο ἐφ' ἐκάστης τῶν κλινῶν, φαίνεται ὅτι σπανίως ὑπερέβαινε τοὺς δύο· καὶ κατὰ τοῦτο διέφερε τὸ ἑλληνικὸν ἔθος ἀπὸ τοῦ ῥωμαϊκοῦ, καθ' ὃ ἐπὶ μιᾶς καὶ τῆς αὐτῆς κλίνης κατεκλίνοντο τρεῖς δαιτυμόνες. Οὕτως ἐν τῷ τοῦ Πλάτωνος συμποσίῳ ὁ ἐστιῶν Ἀγάθων, διανέμων τὰς θέσεις, λέγει «σύ δ', Ἀριστόδημε, παρ' Ἐρυξίμαχον κατακλίνου», πρὸς δὲ τὴν Σωκράτην, «δεῦρο, Σώκρατες, παρ' ἐμέ κατάκεισο». Ἀλλ' ὅτε ὕστερον εἰσῆλθεν ὁ Ἀλκιβιάδης, κατειλημμένων ἤδη ἀπασῶν τῶν